

THE STATUE OF WOMAN TURKISH-OTTOMAN SOCIETY BASED ON THE KADINLAR DÜNYASI

Pelin Dimdik Emeksiz *

* İstanbul Üniversitesi

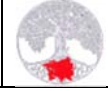
E-mail: pelindimdik@hotmail.com

Copyright © 2016 Pelin Dimdik Emeksiz. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The matter of the woman that is one of the most important issue of the social life throughout the human's history remain actual today. Because the human living in the social environment interacts with the opposite sex constantly. These relations are organized by cultural norms that shape society. Surely each society's value system and relationship patterns are different from each other. However, interaction with foreign cultures among communities experiences similar changes in relationships depending on social events and economic factors over time. The case of man-woman relationships that is an universal problem in this aspect has been the subject for the many disciplines and it has been long and complicated affair. The point is that the issues that concern us track how a development in the course of Turkish-Ottoman society. The primary goal of the traditional patriarchal system is to create a world where man dominance maintains. The women's movement is always under pressure by power, so the continuity of existing traditional structures is provided. The role and behavior of both sexes who were in the hands of this scheme captured the will of women and the women are always in the second. Men can move freely in many fields such divorcing, marriage more than one women and relationships outside of marriage and they limit women's rights and freedoms in a form of unfair. This problem is handled strikingly in Kadınlar Dünyası. This article is a general assessment on the problem of man-woman relations in Turkish-Ottoman society based within the framework of Kadınlar Dünyası.

Keywords: Turkish-Ottoman, Woman, Kadınlar Dünyası, Tradition, Modernism.

KADINLAR DÜNYASI EKSENİNDE TÜRK-OSMANLI TOPLUMUNDA KADININ KONUMU

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal hayatın en önemli meselelerinden birini oluşturan kadın konusu geçerliliğini günümüzde de sürdürmektedir. Çünkü sosyal bir çevrede yaşayan insan, karşı cinsi ile devamlı olarak etkileşim içerisinde. Bu ilişkiler toplumu şekillendiren kültürel normlar meydana getirir. Şüphesiz her toplumun değer sistemi ve ilişki biçimleri birbirinden farklıdır. Ancak insan toplulukları arasında dış kültürlerle etkileşim, sosyal olaylar ve ekonomik faktörlere bağlı olarak zamanla ilişkiler bazında benzer değişimler de yaşanmaktadır. Bu yönüyle evrensel bir problem olarak karşımıza çıkan kadın olgusu pek çok bilim dalı için araştırma konusu olmuş, köklü ve karmaşık bir meseledir. Burada bizi ilgilendiren nokta konunun Türk-Osmanlı toplumunda nasıl bir gelişim seyri izlediğidir. Geleneksel ataerkil sistemin öncelikli hedefi hâkimiyetin erkeklerin tekelinde olduğu bir dünya yaratmaktır. Bunun için kadın daima baskı altına alınarak güç odaklarının güdümünde hareket etmesi sağlanmış, böylelikle mevcut geleneksel yapının sürekliliği temin edilmiştir. Her iki cinsin rol ve davranışlarının kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bu düzen içerisinde iradesi elinden alınmış olan kadın her zaman ikinci plandadır. Erkeklerin boşanma, birden fazla kadınla evlenme, evlilik dışı ilişki kurma gibi daha pek çok konuda serbest hareket edebildiği bir toplumda kadının hak ve özgürlükleri adaletsiz bir biçimde sınırlandırılmıştır. Bu sorun Kadınlar Dünyası'nda çarpıcı bir biçimde dile getirilir. Bu makalede Kadınlar Dünyası çerçevesinde Türk-Osmanlı toplumunda kadın meselesinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Osmanlı, Kadın, Kadınlar Dünyası, Gelenek, Modernizm

GİRİŞ

Kadının konumunu tarihsel süreç içerisinde vermek, resmin bütününe değerlendirmek ve süreç içerisinde konumuz etrafında yaşanan değişimleri tespit etmek bakımından faydalı olacaktır. Bir olguyu tartışmak amacıyla onun geçmişine yönelik tespitler verilirken önümüze din dışı ya da din merkezli değerlendirmelerin etrafında şekillenmiş bir konsept çıkmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğunun doğaya, yaşamsal olay ve ilişkilere yönelik bakışımı şekillendiren önemli bir faktör olan dinin, kavramlara ne derece etki yaptığı, onların gerçekliği ve doğruluğunu hangi oranlarda saptırdığını tespit etmek de olguya tarihsel perspektiften bakmakla mümkündür. Eski çağlardan bu yana kadın konusu dahil olmak üzere pek çok konuda yapılan bilimsel araştırmalar incelenecek olursa, dinin etkisinin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde genellikle insan yaşamında bir gerileyişin hakim olduğu, bu etkinin azaldığı, tersine akıl ve gerçekliğe duyulan inancın arttığı dönemlerde ise her alanda ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Bu tespit kadının konumu için de geçerlidir. Biz de bu doğrultuda konumuzu İslamiyet öncesi ve sonrası dönemleri içine alacak şekilde ele almayı uygun gördük.

I. Türklerin İslamiyeti Kabulünden Önce Kadının Konumu

İslamiyet'ten önceki Türk toplum yapısında kadın ile erkeğin neredeyse eşit haklara sahip olduğu görüşü konu ile alakalı olarak yapılan çalışmalarda ortak bir kanaat şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kanaat kadının toplumdaki siyasi, sosyal ve kültürel konumu ile erkeğinkinin mukayesesinden doğmuştur. Bu dönemde, erkeklerin avcılık ve savaşta kullandıkları alet ve

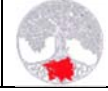
vasıtaları kullanabilen kadınların, prestij bakımından yüksek değerler atfedilmiş varlıklar olarak kabul gördüğü düşünülmektedir. (Özdemir, 2009: 5-19) Göçebe kültüre özgü nitelikler olarak kadın ve erkeğin ekonomik sahada da ortak hareket ettiği ve münasebetlerin şartlar gereği birebir temas düzeyinde şekillendiği görülür. Ancak zaman içerisinde ekonomik sistemdeki değişiklikler ve kültürel etkilenmeler cinsiyetler arası paralel denge ivmesinin standartlarında bir sapmaya neden olmuş ve inisiyatifin erkek bazında hüküm sürdüğü bir düzene geçişin aşamaları olarak vücut bulmuştur. (Kalkan, 2007: 168-169)

Örneğin Türk destanlarında çocuğun olmaması büyük bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Çocuğun ailenin ve devletin devamlılığını sağlaması bakımından bu eksiklik çözülmesi gereken ciddi bir problemdir. (Emeksiz, 2016: 66) Dede Korkut anlatılarında gerçekte mitolojik bir motif olmasına rağmen Rus tarihçi Barthold, çocuğu olmadığı için ‘kara otağ’da ağırlanan Dirse Han’ın suçu eşine yüklemeyerek ‘Senden midir, benden midir?’ şeklinde ona söylenmesine oldukça şaşırmıştır. Çünkü o devirde doğuda da batıda da kadına karşı bu şekilde bir hürmet görülmemektedir. (Ögel, 1991: 233) Göçebe bir yaşam tarzı süren Türkler, aile ve toplum düzeninde huzur ve refahın sağlanmasını sağlayan bu değerler sistemini uzun yıllar koruyabilmiştir.

Eski Türklerde iç güveylik ve iç gelinlik yoktur. Evlenecek olan çiftler mallarını birleştirerek ailelerinden ayrı bir ev açmaktadırlar. (Gökalp, 2007: 495) Evlilik müessesesinde “dışarıdan evlenme” ve monogami usulü esas kabul edilmiş ve aile hayatı da bu doğrultuda biçimlendirilmiştir. (Sağ, 2001: 9-23) Nispeten demokratik bir aile yapılanmasının mevcut olduğu bu sistem içerisinde karşılıklı saygı, sevgi ve şefkat kültürünün benimsendiği söylenebilir. (Özdener, 1988: 226)

Milletlerin karakteristik özelliklerinin toplumsal hayata aksettiğini göz önüne alırsak, Türkler arasında cüzi uygulamalarına rağmen, çok eşliliğin neden yaygınlaşmamış olduğunu belki daha kolay anlayabiliriz. Nitekim Ziya Gökalp İslamiyet’ten önceki Türk ailesinin özgürlükçü ve eşitlikçi bir niteliği olduğunu belirterek onun modern Avrupa ailesinin kaynağı olan “pederî aile” sistemine göre teşekkür etmiş olduğunu vurgular. “Pederî aile” modelinin “pederşâhî aile” ile karıştırılmaması gerektiğini söyleyen yazar, bu tür ailelerde kadınların da geniş haklara sahip olmaları bakımından eşleriyle neredeyse her anlamda eşit kabul edildiklerini belirtir. Aynı zamanda çocuklar da “pederşâhî” ailedeki gibi baba otoritesine tâbi değildir. (Gökalp, 2007: 493-494) Fakat bütün bu tespitler toplumsal tarih kategorisine girdiği için eski Türklerde tek eşli, anaerkil, demokratik ve çekirdek bir aile anlayışının bulunduğu görüşünün “tarihsel gerçeği yansıtmaktan ziyade modern dönemin geçmişe projekte edilmiş romantik ve fantastik bir ütopyası olarak” değerlendiren yazarlar da mevcuttur. (Canatan ve diğerleri, 2011: 99) Nitekim “erkekler ve kadınlar tarihi yaparlar ama bu olayın süreci içinde hakiki bir yapıcı ya da özne yoktur; erkekler ve kadınlar tarafından yapılmış olsa da tarih, yapılışı ya da yarı-oluş süreci içinde hiçbir zaman şeffaf olmamıştır, her zaman da belirsiz olacaktır.” (Karatani, 2010: 119)

İnsan toplulukları tabiatları gereği sınıfsal farklılıklarla donatılmış insan kümelerinden oluşmaktadır. Bu sınıfsal düzen içerisinde iktidarı elinde bulunduran tabaka kural koyucudur. Kural koyucular değiştiğinde, kurallar da değişir. Hiçbir sistem tıpkı bir saat gibi mekanik bir şekilde işlemez. Bu bakımdan standart tipten sapmalar, mevcut olan bütün sistemlerde gözlemlenmiştir. Standarttan sapmalar çoğaldığında sistem değişir, çöker ya da hastalıklı bir yapı arz eder. Bu ise öncelikle kadın-erkek ilişkilerini ve aile yapısını etkiler. Bununla beraber “kız kardeş veya kızıyla evlenmeyi yasaklayan kurallar, onları başkasına vermeyi ve dolayısıyla da başkalarının annesi, kız kardeşi veya kızı ile evlenmeyi mecburi kılar ve kadını erkek birlikteliğini bir sosyal iletişim haline getirir. Yasaklamanın ve müsaadenin sertlik ve esneklik dereceleri elbette toplumdan topluma değişir. Fakat yine de değişmeyen bir tutumlar sistemi vardır.” (Levi-Strauss, 2013: 4)

İslamiyet öncesi Türkler anaerkil midir, yoksa ataerkil midir? sorusunun cevabına gelince: Yapılan incelemelerden edinilen kanaate göre, kadının aile reisi olduğu anaerkil aile temeline dayanan kültürlerde bile, kadın tam manasıyla egemen olmamıştır. Çünkü anaerkil sistemde yönetim aslında kadının elinde gibi görülüyor olmasına rağmen esasında hâkimiyet erkek akrabalarındadır. Bu tip uygarlıklarda otorite özellikle kadının en büyük erkek kardeşinin üzerindedir. Dolayısıyla bu tarz aile anlayışına, “dayı erki” demek daha doğru olur. Böyle bir modele dayalı olarak inşa edilen aileler arasında evlilik gerçekleştiğinde kadın kendi ailesinin içinde kalır; kocası da gelip eşinin ailesine katılır. (Öztürk, 1978: 57)

Akıllı bir tür olan insanın doğasında kendisini baskılayan şartları alt etme hırsı ve gücü vardır. Bu, tabiatı gereği ona bahşedilmiş en güzel niteliklerden biridir. Güç, insan ilişkilerinde de bir denge unsurudur. Zihinsel güç, fiziksel güç, ekonomik güç, metafizik güç, statüsel güç bir karşı koyuş, baskılayış ve varoluş silahı olarak anlam kazanır. Tabiat onu bahşederken kadın-erkek ayrımı yapmıyor görülmektedir. Bunun en güzel kanıtı Eski Türklerde kadının, devlet yönetiminde ve kamusal alanda da söz sahibi olmasıdır. Bu sosyal statü içerisinde “Türk kadını, kimi zaman hâkim, kimi zaman komutan, kimi zaman da bizzat devlet başkanı, hatta bazen Türk ülkesi ve Türk milleti için savaşan rütbesiz bir askerdir.” (Özdener, 1988: 234)

II. Türklerin İslamiyeti Kabulünden Sonra Kadının Konumu

İslamiyet’in kabulünden sonra kadını ele alırken konunun toplumsal ve kültürel dinamikler tarafından ne şekilde biçimlendirildiğinin izahını yapmak için öncelikle sosyal yapı içindeki unsurların bütününe karışmış olarak potansiyeli elinde bulunduran erkin, cemiyet ve aile içerisindeki konumlandırılışına bakmak yerinde olacaktır.

Tarih sahnesinden pek çok Türk devleti gelmiş geçmiş ve bu süreç içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda değişimler yaşanmıştır. Elbette bu değişimlerin olumlu ya da olumsuz birtakım getirileri olacaktır. Değişimin olumsuz faktörleri arasında niteleyebileceğimiz önemli bir nokta kadın-erkek ilişkilerinde kendini göstermiş ve zaman içerisinde kültürel platformda çöküşün nedenlerinden birini teşkil etmiştir. Osmanlı’nın kuruluş devresinde kadının siyasi, sosyal ve kültürel pozisyon ve misyonu daha önce ifade ettiğimiz yaşayış biçimiyle kısmen aynı düzlemde kesişirken, ilerleyen süreçte Arap, İran, Bizans kültürel etkileri ile dini, coğrafi ve ekonomik faktörler, kadın erkek münasebetinin dengesini erkeklerin lehine olarak bozmuştur. Bunda İslamiyet’in kabulünün ve İslamî epistemolojide kadına bakışın önemli bir fonksiyonu olduğu söylenebilir. Çünkü Kur’an’da anlatılan Adem kıssasının rivayet yoğunluklu tefsirlerde yorumlanışı akıl ve mantıkla asla bağdaştırılamayacak boyutlara ulaşmış ve kadın cinsi aşağıda görüldüğü üzere çok ağır ithamlarla aşağılanmıştır:

“Havva ve ondan türeyen tüm kız çocukları kıyamete kadar şu on beş nakısaya mahkum edildi:

1. Hayız görmek. Rivayete göre Havva cennetteki ağacın meyvesini koparınca ağaç kanadı. Bunun üzerine Allah, ‘şu ağacı kanattığın gibi sen de her ayın muayyen günlerinde kana!’ diye beddua etti.
2. Hamilelik meşakkati.
3. Düşük ve sancılı doğum yapmak.
4. Din noksanlığı.
5. Akıl noksanlığı.
6. Mirastan erkeğin aldığı payın yarısını almak.
7. İddet beklemek.
8. Erkeklerle marabalık etmek.
9. Boşanma hakkından yoksun olmak.
10. Cihattan mahrum kalmak.
11. Peygamber olamamak.
12. Devlet başkanlığı ve yargıçlık görevine atanmamak.
13. Tek başına yolculuk yapma iznine sahip olmamak.
14. Cuma namazı kılmamak.
15. Selam verilmeye değer bir varlık olarak görülmemek.” (Öztürk, 2012: 139-140)

Osmanlı’da kadın, kültürel, dini ve toplumsal beklentilerin kendisine biçtiği rol çerçevesinde, aile bireylerine ve evine bakmakla yükümlü olduğu farz edilerek arka palanda bırakılmıştır. İlişkilerin ve rollerin erkekler tarafından tanımlandığı Osmanlı gibi ataerkil toplumlarda, kadının ikinci plana itilmesinin bir diğer nedeni de eğitim eksikliğidir. Çünkü eğitilmiş kadınlar, çoğunlukla kendi hak ve özgürlüklerinin bilincindedirler. Doğruyu yanlıştan ayırt edebilme becerileri büyük oranda geliştiği için sosyal yapı içindeki statü kimliğinin ayırım gözetmeksizin

erkeklerle eşit şartlarda konumlandırılmadığının farkına varmaları muhtemeldir. Böyle bir durum elbette erkek egosunun kıvancını zedelemesi bakımından maskülen bilinçte istenilmeyenler kategorisinde yer alacaktır. Geleneksel patriarkal görüş Osmanlı'da kadın eğitiminin ihmal edilmesine sebebiyet vererek onların potansiyellerine tam olarak ulaşmalarını engellemiştir. Erkek hakimiyetinin kabulünün toplumsal bir norm haline geldiği Osmanlı'da kadınlar, ataerkilliğe dayanan bir hukuk sistemine güvenmek zorunda bırakılmıştır.

İşte on dokuzuncu yüzyıl, “bireyi artık anlamsızlaşmış baskıcı bağların –siyaset, tarım, lonca ve din bağlarının- pençesinde bulmuştur. İnsana, tabiri caizse, doğal olmayan bir form ve modası geçmiş, adaletsiz eşitsizlikler dayatan kısıtlamalardır bunlar. Özgürlük ve eşitlik çılgılığı, bireyin bütün toplumsal ve entelektüel ilişkilerde tam bir hareket özgürlüğü olması gerektiği inancı işte bu ortamda doğmuştur. Özgürlük herkesin sahip olduğu o soylu tözün, doğanın bütün insanlara verdiği ama toplumun ve tarihin bozduğu tözün ön plana çıkmasını sağlayacaktır.” (Simmel, 2009: 328) Toplumsal yaşantıda ve kamusal sahadaki etkinliği giderek azalan kadının özgürleşmesine dair olay ve hareketler dizisi ise Tanzimat'ın beraberinde getirmiş olduğu düşünce akımlarının tesiriyle başlar.

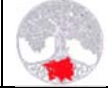
II. A. Tanzimat Dönemi

Tanzimat yılları, istenen davranış kalıplarının aşılması bakımından kadının eğitim düzeyinin yükseltilmesi, toplumsal tabakalaşma içerisindeki sosyal eşitsizliklerden kaynaklanan aşağı düzeydeki konumunun işlevsel bakımdan uygun seviyelere çekilmesi ve ekonomik yaşama katılımının sağlanmasına yönelik yeni bir yapılanma zincirinin zihinlerdeki ilk hamlesini başlatır. Böylece kadın adına girişilen bir mücadele erkek eliyle başlatılmış olur. (Bulut, 1999: 26-27) Tanzimat'tan itibaren aydınlar Osmanlı'nın çöküşüne zemin hazırlayan kadın-erkek ilişkilerindeki toplumsal bozulmuşluğu deşifre etmeye başlarlar. Yazılı basın sayesinde mevcut düzenden şikâyetçi olan bireyler de seslerini duyurmaya çalışırlar. Böylelikle sosyal bilincin temel taşları Tanzimat'la birlikte atılmış olur.

Şair kimliğiyle ortaya çıkan Nigar Binti Osman(1856-1918): “Feminizmin (kadın haklarının) gerçekleşmesi için, kadın eğitildikten sonra görev başına getirilmelidir. İlk terbiye anneden olduğuna göre, devlet adamları, evladına milli talim ve terbiye verebilecek bir kadın tipi yetiştirmekle yükümlüdürler...” (Kurnaz 1997: 63; Bulut, 1999: 29) demiştir. Şunu unutmamak gerekir ki aile yaşamında annenin olduğu kadar babanın da yükümlülükleri mevcuttur. Bu bakımdan doğru olan her iki aile bireyinin de çocuğa iyi bir eğitim verebilmek adına özellikle kadın hakları konusunda bilinçlendirilmesidir. Böyle yapıldığı takdirde sağlıklı bir toplum olma yolunda adımlar atılabilir.

Görüldüğü üzere Osmanlı aydınları, imparatorluğun geri kalış sebeplerinden biri olarak gördükleri, kadınların eğitimsizliği problemine, karşı cinsin baskın geleneksel cinsiyet rol kalıpları arasından “annelik” ve “zevcelik” misyonuna vurgu yaparak özellikle bu iki davranış modeli açısından eğilmişlerdir. Onlar için eğitilmiş kadın, hem ilgi ve bağlılığa dayanan mutlu bir aile hayatının hem de toplumsal değişim ve dönüşümle gerçekleştirilebilecek siyasal reformların teminatıdır. (Bulut, 1999: 27-28)

Osmanlı'da aile yapılanmasında İslamiyet öncesindeki nispeten demokratik yaşam biçiminin yerini zaman içerisinde antidemokratik bir anlayışa bıraktığını yazılanlardan hareketle söyleyebiliriz. Aile, toplumun en küçük yapı taşı olduğuna göre bu birimdeki herhangi bir bozulma, o toplumu oluşturan grup üyelerini doğrudan yahut dolaylı olarak etkiler. Bu olumsuz etki Osmanlı'nın çöküşüne zemin hazırlamıştır. Verilerin sunduğu örnekleme incelediğimizde şöyle bir sonuca ulaşmamız mümkündür: Toplumsal tabakalaşmanın vuku bulduğu Osmanlı'da olumlu örnekleri ve ideal kurumsal değerleri bünyesinde barındıran gruplar söz konusu olduğu gibi (Canatan ve diğerleri, 2011: 100) yukarıda ifade ettiğimiz menfi temelli sosyolojik bir

dayanağa sahip aile teşkilatının yaygın olarak varlığından söz edebiliriz. Bu nedenle “devlet, Tanzimat döneminde bir yandan ailenin sırtındaki kambur olan başlık âdeti, görücü usulü evlilik, birden fazla eşlilik, boşanma hakkı, miras gibi uygulamalarda değişiklik yaparken, bir yandan da II. Meşrutiyet döneminde ailenin yeniden yapılanması doğrultusunda düzenlemeler yapmıştır.” (Yaman, 2007: 19)

II. B. Meşrutiyet Dönemi

Türk toplumunda kadının konumu üzerine buraya kadar naklettiğimiz bilgileri özetleyecek olursak gerek dini yanlısalar, gerek toplumsal ve ekonomik şartlar, gerekse kültürel etkilerle yaşanan olumsuzluklar ortaya sosyal, hukuki ve siyasi platformda dengesizlikler yaratan bir ilişkiler sarmalı çıkarmıştır. Erkeğin üstün olduğu, kadının ezilip daha az önemsendiği bu içtimai yapı, zamanla Osmanlı ülkesinin çıkmazı haline gelmiştir. Bütünsel olarak bir çöküşün yaşandığı imparatorlukta ahlaki çöküşün yol açtığı sorunlar kimi zaman ıstırap içindeki kadınların hayatlarına mal olmuş, kimi zaman yanlış hukuki uygulamalar insan hayatını işkenceye çevirmiştir. Meselelere dar açıdan bakan, kadın hakları düşüncesinden yoksun bir organizasyon dünyanın çeşitli bölgelerinde kendini gösterirken ve buna karşı savaş verilirken, Osmanlı'nın kendine yeterlilik yüzünden Avrupa'daki gelişmeleri takip etme noktasındaki umursamaz tavrı, ıslah projesinin gecikmesine neden olmuştur. Zihinsel değişiklikler zamana, anlayışa, tecrübeye ve eğitim hareketine bağlıdır. Dolayısıyla içinde buldukları sistemin çıkmazlarını görerek uygar değerlere önem veren, Avrupa'yı yakından tanımış kimi Osmanlı aydınları, zihinsel değişim mücadelesini başlatmak ve daha insanca bir düzen yaratarak cehaletle savaşmak adına gazeteler ve dergiler çıkarmışlardır. Çıkarılan bu yayınlarda çeşitli meseleler tartışılmış ve ilişkiler bazında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin devlet eliyle gerçekleştirilen reformlara dayanak olduğu konuyla ilgili ayrıntılı inceleme yapan araştırmacılar tarafından görülebilir.

II. Meşrutiyet Dönemi'ne girildiğinde biyo-psiko-sosyal bir varlık olan kadının, yasal ve toplumsal konumu için bir temel oluşturmak ve bu alanda Avrupa'daki dönüşümü örnek alarak reformlar gerçekleştirmek isteyen münevverler, kafes hayatı yaşadığını vurguladıkları kadınların içinde buldukları olumsuz şartların Türk âdetleriyle örtüşmediğini ifade etmeye başlamışlardır. Osmanlı-Türk kadınlarını toplumsal hayattan izole etme ve eğitimden yoksun bırakmanın mantıklı hiçbir dayanağının olmadığını belirten dönem yazarlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. (İleri, 2008: 140; Şengil, 2010: 62-63) Bununla beraber dönemin kadın yazarlarından “Fehime Nüzhet(?-1925), Osmanlı kadınlarının dörtte birinin ‘taassup’ sahibi, dörtte üçünün ise ‘münevver’, hürriyetin ve medeniyetin meziyetlerini idrak etmiş kadınlar olduğunu söyler” (Denman, 2009: 197) ki gerek o dönem gerekse içinde yaşadığımız dönem için bu iddianın pek de geçerli olmadığı ortadadır.

II. Meşrutiyet devri, kadın için gerçekten büyük dilekler devri olmuştur. Onun adına hemen hemen her şey istenmiş gibidir. Kızların eğitim görmesi için pek çok okul ve hatta üniversite açılmıştır. Kadınlar iş hayatında ve sosyal hayatta yavaş yavaş yerlerini almaya başlamıştır. Ancak tüm bu talep ve inkişafra rağmen toplumsal manzara genel olarak şöyledir: Kadın çarşaflıdır ve çoğunluğun yüzü peçelidir. Şimendifer, tramvay, vapur gibi nakil vasıtalarında erkek ve kadınların yerleri ayrıdır. Buralarda erkekler eşleri ya da kızları ile yan yana oturamamaktadırlar. Nakil araçları perde ve bölmelerle ayrılmıştır. Sinema, tiyatro gibi eğlence mekânlarında kadınlar ve erkeklerin birlikte oyun seyretmesi yasaktır. Lokanta, pastane gibi yerlerde kadın ve erkek bir arada oturamamaktadır. Misafirlğe gidilen evde kadınlar ile erkekler ayrı odalarda ağırlanmaktadır. Gençler evlenecekleri kişiyi görerek, tanıyarak seçmemekte, erkek adına anası veya bir yakını kızını görücü usulü ile beğenmektedir. Kadın ve

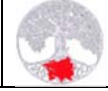
erkek çoğunlukla birbirini evlendikleri gün görmektedir. Yeni okullar açılmış olmasına rağmen aileler kızlarını genellikle ilkokula kadar okutmaktadırlar. Aile hukuku, vatandaşlık hakları da kadınların aleyhindedir. (Taşkiran, 1973: 62-63)

Görüldüğü üzere insan türü yaşamı boyunca hayat karşısında mücadeleci davranmak durumundadır. Tabiat şartları, diğer türler ve kendi cinsi arasındaki bu sıkı mücadelede amaç her anlamda daha yaşanılabilir ve başa çıkılabilir şartlar yaratmak ve önüne çıkan güçlüklerle karşı koyup üstün gelmektir. Bu üstünlük dışı ve erkek cinsi arasında vücut bulduğunda baskın gelen egemen olacaktır. Tarihsel periyot içerisinde talihsizlikler bu türü ataerkil bir yapılanmaya doğru sürüklemiş ve dışının iktidarı elinde bulduranın karşısında ikinci sınıf varlıklar olarak muamele görmesine sebebiyet vermiştir. Bu sürecin “aşılması, en azından mücadele gibi yıpratıcı bir biçimde değil, doğal, mutluluk verici süreçler olarak yaşanması, insan olarak yetkinleşip bilinçlenmeye, dürüstlük ve sevginin temel ilkeler olarak benimsenmesine bağlıdır.” (Yılmaz, 2005: 59) Sağlıklı ilişkiler kurabilmek, insan olmanın gereklerini yerine getirmekle mümkündür. İnsanlık mertebesi toplumların erişebileceği en üst mertebedir. Çünkü insan denilen varlık duygu, mantık, görgü ve düşünce bağlamındaki gelişmişlik düzeyiyle diğer türlerden ayrılır. Bu dört nitelik herhangi birindeki eksiklik, bireyin insanlık mertebesindeki evrimini henüz tamamlayamamış olması demektir. Gelişmiş toplumlara baktığımızda en belirgin özellikleri, insanîyet bakımından yüksek dereceli olmaları ve ilişkiler bazında sorunlara her iki cinsi de düşünerek yaklaşmalarıdır.

Osmanlı toplumsal organizasyonunda ideal insan tipinden sapmış ve bozulmuş bir nesil olarak gördüğümüz ataerkil iktidar, kadını hâkimiyeti altına almıştır. “Bencil erkek” mizacı en dikkat çeken tarafı olan bu sapkın türe yer küre üzerinde rastlamak her zaman mümkündür. Batı, bu tür karşısında mücadelesini vermiş ve sıra gecikmeli olarak Osmanlı’ya gelmiştir. Osmanlı’da Batıdaki gelişmelerin de etkisiyle bu tarz bir yapılanmadan hoşnut olmayan hanımlar seslerini duyurma mücadelesine girişmişlerdir. “Toplumsal yaşama katılmaya başlayan kadınların en çok yakındıkları konular, ulaşım araçlarından eğlence yerlerine dek, cinsiyet ayrımının korunmasına yönelik uygulamalar ve kendilerine yapılan sarkıntılıklardır. Bu durum, kadına yüklenen değer ve konumdan kaynaklanmaktadır. Değişimden yana olmayanlar, hiç de geçerli olmayan gerekçelerle kadının yaşamını zehir etmeye çalışmaktadırlar. Kadın her şeye boyun eğmeli, kocasının her sözünü, her yumruğunu tevekkülle karşılamalıdır. Kadınlar sabahtan akşama dek duvarlar arasında oturacak, kocaları eve sarhoş ve hırçın geldiği zaman onun sitemlerini, kötü muamelelerini hoş göreceklidir. Bu durumda kadının mutluluğu hiç düşünülmemekte; kadın kalın bir peçe, siyah matemî bir çarşaf altında hiçbir yere bırakılmamaktadır.” (Çakır, 2001: 238)

Tanzimat aydını ilişkiler konusunda Batılı düşün ölçütlerinden yararlanarak ahlakçı bir tutum benimser. Dönem sanatçıları, bakış açıları annesi ve karısıyla sınırlı olduğundan kadını yeterince tanımamaktadırlar. Bu bilgisizlik Batılı gerçekçiler ve natüralistlerle karşılaşıncaya kadar sürer. Kadın-erkek ilişkilerinin gerçeğe yakın bir biçimde ele alınması II. Meşrutiyet’ten sonradır. Bunun sebebi, ilk etapta Meşrutiyetle beraber bir özgürlük ortamına erişilmesi gibi görülse de esas neden yaşam şeklinin değişmiş olmasıdır. Sınırlı bir kesim de olsa kadın ile erkek arasındaki engeller kalkmış, Kâğıthane aşklarının yerini Beyoğlu eğlenceleri almıştır. Toplumun üst sınıflarına hâkim olan alafrangalık eğilimi de ayıp kavramını sarsıntıya uğratmıştır. “Kadın ya da erkek, insanın cinsel dünyasına eğilen yazarların aşkı, cinselliği insan yapısının ve toplumsal yaşayışın doğal ve karmaşık bir gerçeği olarak yansıtmaları buna örnektir.” (Özkırımlı, 1981: 50)

Bu dönemde çıkmış *Kadınlar Dünyası* da umut vadeden yazar kadrosuyla kadınların sorunlarını dile getirmekte ve okurlarını konu hakkında aydınlatmaya çalışmaktadır.

II. B. 1. Kadınlar Dünyası

Kadınlar Dünyası, 1913-1921 yılları arasında fasılalarla yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Nuriye Ulviye'dir. 100 sayı günlük olarak yayımlandıktan sonra 101. sayıdan itibaren haftalık olarak neşredilmiş ve yayımlanış amacının da kadınların haklarını ve menfaatlerini savunmak olduğu ifade edilmiştir. *Kadınlar Dünyası*, aynı zamanda Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin de yayın organıdır. Nimet Cemil, Fatma Zerrin, Mükerrerem Belkıs, Aziz Haydar gibi yazarların yer aldığı *Kadınlar Dünyası*'nın muhtelif sayılarında çıkmış olan yazılar kadınların hayatı ve sorunlarına ışık tutmaktadır.

Kadınlar Dünyası'ndan yapmış olduğumuz alıntılarda daha anlaşılabilir olması için yer yer sadeleştirme yoluna gidilmiştir. Mesela kadın-erkek eşitliğini savunan Nimet Cemil, bir yazısında kadının eğitimsizliği meselesine değinerek köy ve şehir hayatı yaşayan kadınlar arasında bir mukayese yapmıştır. Gerek sosyal hayatta, gerekse aile hayatında kadın sorunlarına dikkat çeken Nimet Cemil, ilişkilerdeki yozlaşmışlığı ve kadınların eğitim düzeyini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Bizde kız mektepleri, erkek mekteplerinin onda biri kadardır. Bizdeki kadınların yüzde doksanı hiç okul eğitimi görmemiştir. Belki okuma yazma da bilmez. Bizde kadın köylerde hayvanla beraber çift sürer; şehirlerde erkeklerin zevkine hizmet eder. Bizde kadın, erkeksiz yaşayamaz, bir ev bile kiralayamaz. Bizde kadın, erkeği ölür ve maaş bırakmaz ise aç kalır; çünkü hiçbir şekilde geçimini sağlaması mümkün değildir. Hizmetçilik de kolay bulamaz. Çünkü evlerin çoğunda kadınlar hizmetçidir. Ayrıca hizmetçi almazlar, ecnebi veya Hıristiyan evine gidip hizmetçilik edilemez. Bizde kadını kocası istediği zaman bir neden göstermeden boşayabilir. Kapı dışarı atar. Bizde kadının erkeğinden şikâyetini kimse dinlemez. Evde erkek karısına bildiği, istediği gibi davranır. Bizde kadın şarkı söylemez, dans etmez, saz çalsa bile gizli çalar. Bizde kadın kamuya açık yerlere girmek şöyle dursun, hızlı konuşamaz, herkesin ayıplayıcı bakışlarına maruz kalır. Bizde kadın, sokaklarda, mesirelerde bile peçe altında kimliği belirsiz koyun sürüsü gibi gezer. Bizde kadın, rast gelecek onur kırıcı sözlere, kol çarpmasına, aşağılayıcı bakışlara maruzdur. Hatta o derece ki, hükümet Müslüman kadınlara yönelik taciz suçlarına karşı ceza uygulaması yapmaya mecbur oldu. Bizde kadın, kocasıyla bir lokantaya oturup yemek yiyemez. Bizde kadın, ecnebi kadınlarının gezdikleri bahçelerde gezemez.” (Cemil, 1330: 45; Çakır, 2001: 165-166)

Kadın-erkek ilişkisinde cinsellik daha çok ideolojik nitelik taşıyan bir sınıflamadır. Ve bu ideoloji bir cinsin öbür cinse egemen olmak için kullandığı yolları ifade eder. “Ataerki düzende kadın baskı altındadır, çünkü güç sağlayan tüm kurumlar (ordu, üniversite, sanayi, finans vb.) erkeklerin denetimindedir.” (Moran, 1991: 8) Bu durum *Kadınlar Dünyası*'nın bazı yazılarda dile getirilmiştir. Bu yazılarda, Osmanlı erkeklerinin kadınları birer zevk aracı olarak gördükleri belirtilmiştir. Karşı cinse göre, kadınlar dünyaya onları rahat ettirmek için gelmişlerdir:

Bu memlekette kadınlığın yaşama hakkı yoktur. Kadınlar erkekler için yaşarlar, hürriyetleri yoktur. Erkeklerin esiridirler. Sosyal hayatta yerleri yoktur. Çünkü Türk erkeğinin felsefesince, kadınlar dünyaya erkeklerin rahatını temin için gelmişlerdir. Türk kadınları genel olarak üç kısma ayrılabilir: salon kadınları, orta halliler, hali vakti yerinde olmayanlar. Erkeklerce salon kadınları; tatlı bir meyve, orta halli kadınlar; hizmetçi, hali vakti yerinde olmayan kadınlar; esir sayılırlar. (Zerrin, 1329: 2-3; Çakır, 2001: 168)

Kadınların sosyal çevreden koparak âdeta esir hayatı yaşamalarının ve eziyet görmelerinin sebeplerine değinildiği diğer bir yazıda ise geleneksel yargılar ve rol kalıplarının toplumsal yansımalarına da şahit oluruz:

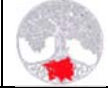
Memleketimizde bütün aileler araştırılsa hepsinde kadınların inledikleri görülür. Bunun dışında kalan çok azdır. İlk olarak kadın dünyayı göremez. Çünkü o dört duvar içinde oturmak, yemek pişirmek, evi silmek, erkeğin zevklerini karşılamak için yaratılmıştır. Dışarı çıkmak onun için haramdır. İkinci olarak kadın konuşamaz. Erkeğin zulümlerine, mantıksız hareketlerine karşı hiçbir şey söylemeye hakkı yoktur. Çünkü onun saçı uzun aklı kısadır. Erkek düşünebilir, kadın düşünemez. Düşünemediği için düşünebilene karşı iddiada bulunma hakkı olamaz !!! İşte bütün aileler bu yanlış kurallar üzerine kurulmuştur. Çaresiz kadınlar, onların inledikleri bile kabahattir. Evet (his)leri bile istenmez. Bir taş gibi hissiz olmaları istenir. Hemşirelerim kadınların bu esaretine, bu zulüm görmesine sebep nedir? Hiç şüphe yoktur ki haklarını bilmemeleri, cahil olmalarıdır. Birinci sebep bu... İkinci sebep ise yalnız başına kendi hayatlarını sürdürececek bir yeterliliğe, bilgiye sahip olmamalarıdır. İşte bu iki sebep aile hayatındaki dengeyi bozar, esareti, zulmü, mantıksızlığı celp eder. Erkek kadının bu cehaletinden istifade eder, bütün hakkını gasp eder, onu zulümle yaşatır. Kadının karnını doyurmak, yaşamak için erkeğe ihtiyacı vardır. Yalnız başına kendisini yaşatamaz. İşte bunun için korkar. Ayrılırsam ölürüm der. Yaşamak için çaresiz erkeğin her bir hareketine boyun eğmek zorunluluğu hisseder. Dikkat ediniz! İki şahıstan birisi son derece korkak olursa diğeri ona galip gelmenin baskısını kurmaz mı?.. Esareti kaldırmak için sebebini kaldırmak lazımdır. Bunun için eğitim-öğretime son derece özen gösterelim. Hatta bütün çalışmamızı eğitim-öğretimin yaygınlaşmasına harcayalım. Buna da kız darüşşafakaları açmakla veyahut başka şekilde mektepler ve iş evleri açmakla muvaffak olabilir ve zulümden, esarettten kurtuluruz. (Belkıs, 1329: 1; Çakır, 2001: 169)

Aziz Haydar Hanım, *Kadınlar Dünyası* dergisinde kadın erkek ilişkileri üzerine görüşlerini beyan ederken belki de yalnız kadınlar için değil tüm insanlık adına oldukça mühim bir meseleyi gündeme getirmiş görülmektedir:

Acaba şimdiye kadar kadınlarını sıkı sıkıya kapayan, onları hep şiir ve hayal tasavvur eden veyahut kuluçka makinesi gibi farz eyleyen yahut kadın hür ve serbest olursa hoş görülmeyecek hallerin meydana gelmesinden korkan, kuruntulu tabiatlılar ne kazandılar? Erkekler asırlardan beri kadınları tahakkümleri, keyfi istibdatları altında ezdiler, kastılar, kavurdular, diledikleri zaman aldılar, diledikleri zaman bıraktılar; emirleri altında tasavvur ettikleri gibi hüküm yürüttüler. Acaba fenalığa mani olabildiler mi? Ben aksini iddia ederim. Değil mani olmak, hatta birçok fenalıkların kaynağını hazırladılar. Cehalet ve istibdattan erdem doğduğunu hiç kimse iddia edemez... İnsanlar ne kadar hür ve serbest olurlarsa o nispette yükselirler. (Çakır, 2001: 187)

Aziz Haydar, "Ailede Kadınların Mevkii" adlı bir diğer yazısında genel manasıyla erkeklerin kadınlara bakışını ve onlardan beklentilerini oldukça çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir:

Bizim erkeklerimizde kadınlık hakkında o kadar çeşitli fikir ve görüşler vardır ki, saymakla bitmez. Örneğin birtakım genç, aydın erkeklerimiz, kadınların yükselmesini gerçekten isterler. Diğer bir kısım erkekler, kadınların bir parça okuyup yazma öğrenmeleri, âciz ve zayıf oldukları için hırpalanmamaları ve biraz daha insan haklarına sahip olmaları konusunda mesela bazı eşyalar almak için çarşıya veya temiz hava tenneffüs etmek üzere refakatlerinde kira götürecektense kadar insaf gösterirler! Bazıları kadınların her bakımdan eksik yaratıldığını zannederek onlara yarım hayvan gözüyle bakıp değer vermezler. Hatta sırasında 'kadın milleti adam olur mu?' derler. Diğer bir kısım erkeklerimiz de kadınları yırtıcı hayvanlar gibi görür ve onların

akıllarının eksik olduğunu düşünürler. Bu yüzden kadını kahr pençeleri altında ezmeyi bir tedbir olarak görürler. İşte benzerlerine çok rastlanan bu kısım erkeklerimiz kadınlık âlemi için bir musibet teşkil ederler. Böylesi yalnız kendilerine ait olan kadınları değil, dünyanın ne kadar dışı mahlûku varsa hepsini dikbaşlılıkla esir etmek isterler. Bu gibilerin düşüncelerine göre, en evvel kadınlar evlerinde kapalı oturmalı, özetle, ‘kalk’ dediği zaman kalkmalı, ‘otur’ dediği zaman oturmalıymış. Ve işte kadınlık da bundan ibaretmiş! Mesela erkek eve yalnız uyumak için gelir, diğer zamanları şurada burada gezmekte, eğlenmekte geçirir; hem de canı isterse gelir, canı istemezse gelmez. Bu suretle hareket eden kadının ‘nerede kaldın, ne için geç kaldın?’ demeye hakkı yokmuş. O erkektir. Nerede isterse kalırmış!... Yalnız kadın müsaade almadan komşuya bile gidemez. Çünkü o kadındır, hıyanete müstaittir; erkeklere bakmayın, onlar hıyanet etmez ki! (...) İşte size bir sürü şeyler ki, birbirine bağlanıp bir zincir teşkil ederek kadınlığı boğuyor. Zavallı kadınlık öyle zayıf, öyle âciz ki elini kımıldatıp gırtlığını sıkın bu zinciri azıcık gevşetmeye bile muktedir değil. (Çakır, 2001: 211-212)

İslam felsefesindeki kadınları diğer erkeklerin bakışlarından gizlemek düşüncesi şehir planlamasına ve mimariye de tesir etmiştir. İslam mimarisinin Türk yapı dizaynını etkilemesi Türk göçerlerin Anadolu’yu mesken tutması ile başlar. (Afacan ve diğerleri, 2011: 1103) Osmanlı-Türk sivil konutlarının en dikkat çeken özelliği, pencere kafesleri veya yüksek duvarlarla kuşatılmış, dışa kapalı bir atmosferinin olmasıdır. Saray ve konaklarda, kadınların mekânı erkeklerden ayrılmış; bu iki ayrı cinsin birbirini görmesi, iletişimde bulunması yasaklanmıştır. Haremlik ve selâmlık olarak ayrılmış bu yapılarda kadın, haremde oturmakta, selâmlıktan da kocası dışında hiçbir erkeği görememektedir. Konaklarda yalnızca harem bölümündeki pencereler kafesli olurken, halkın oturduğu evlerin küçük olması nedeniyle harem dairesine rastlanmaz, ancak burada da evin tüm pencereleri kafeslidir. Kadının kapalı yaşamını gözler önüne seren bir diğer gösterge de Osmanlı mahallelerinin belli başlı özelliği olan çıkmaz sokak olgusudur. (Erkoç, 2010: 22-23) Aşağıda bu tarz bir mimarinin ve örtünme anlayışının kadınları nasıl isyan noktasına getirdiğine şahit olacağız:

Fakat biz, ah, biz o türlü cahiliz ki, cehaleti nasıl diyeyim, canımız gibi saklıyoruz. Cehaletimize dokunan, en büyük düşmanımız oluyor. Cehaletimiz gider, hatta bir nebze eksilir diye, nerede bizden farklı insanlar varsa onlardan uzak kaçır, mahallelerin içlerine, evlerin içlerine, en içlerine çekiliriz. Evlerimizin etrafını duvarla örter, perdelerin, kafeslerin, kepenklerin önlerine tahta havaleler çeker, kapanırız; evet hep örtürüz, kapanırız, saklanırız, gizleniriz. Fakat kimden? Neden?.. Emin olunuz öğrenmekten, bilmekten; yani nurdan ve ziyadan kaçırız. Çünkü yalnız erkek cinsine karşı kadın cinsinin örtülü görünmesi, yani kocasına, babasına görüldüğü gibi herkese görünmemesi gerekseydi, onun için heyet-i umumiyemizle insanların hey’et-i umumiyesinden kaçır gerekmezdi. Hayat-ı milliye ve içtimaiye namına her ne varsa onun tatili hatta sa’y-ı milliyenin, ırfan ve gayret-i milliyenin ortadan kalkması icap etmezdi. O zaman muharebede vatana kurban gitmiş bir zabitin haremi, Şehzadebaşı’nda küçük bir tütüncü dükkânı açar, kendini ve çocuklarını geçindirir, insanlığının zevkini, izzet-i nefis tadını duyar, kızına oğluna örnek olurdu. Fakat mümkün mü? İster ki dul kalan o kadın hükümet kapılarında yalvarsın, sürünsün; sokak diplerinde, yol kenarlarında eteğini toplasın, yerlere otursun. Sonra ya hizmetçilikte, ya hastanede, ya birinin bir sarhoşun dayağı, tahakkümü altında ölsün gitsin. Kızı varsa kendisinin ikinci bir kopyası olsun... (Çakır, 2001: 232-233)

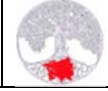
Bir başka adaletsizlik de evlilik müessesesinde vuku bulmaktadır. Araştırmacılar kayıtlardan hareketle Osmanlı’da çok eşliliğin yaygın olmadığını söylerler, (Ortaylı, 2009: 75) ancak din kisvesi altına sığınarak varlıklı kesim ve tercihe bağlı olarak maddi durumu müsait olmayan kesimden biri hanımlarının sayısını çoğaltmak istediğinde yahut metreslik gibi hiç de onaylanmayan bir yaşam şeklini uygulamaya koyduğunda Kadınlar Dünyası yazarlarından

Sitare Eşref'in söylediğine göre: hanımının “üzerine ikinci bir kadın getiren kocaya karşı çıkmak olanaksızdır. Çünkü bu beraberinde, güvenceden yoksun olan kadının evden atılmasını da gerektirebilecektir. Bu durum karşısında kadın çaresizdir. Kocasının cezasının verilmesini öteki dünyaya havale etmekten başka yapacağı bir şey yoktur.” (Şehzadebaşı, 1329: 3-4; Çakır, 2001: 283) Bu şekilde bir yaklaşım kadını mücadeleden alıkoyarak ve onu hayat karşısında pasif bir konumda bulunmasına sebebiyet vermektedir. Üzerine başka bir hanım alınmak istenen kadın ya da kocası metres hayatını benimsemiş bir hanım, kişilik özellikleriyle paralel hareket ederek böyle bir durumda ya eşini terk edecek ya da böylesine acı verici bir yaşam şekline maddi zorunluluklar ya da kişisel zayıflıklar yüzünden katlanacaktır. Karşımıza iki seçenek çıktığında bu denklemde birinci seçeneği tercih etmemiş bir kadının olmadığını söylemek pek mümkün görülüyor. Kadın ve erkeğin arasında ilgi bağının koptuğu evlilikleri düşündüğümüzde ise aile kurumu yalnızca mecburiyetler silsilesinden ibaret olmaktadır. Söz konusu ilişkilere gerek ahlaki açıdan, gerekse evlilik müessesesinin ciddiyeti açısından bakıldığında strüktürel bir zedelenme ve bozulumun bireyler arası çatışmalarına şahit oluruz. Burada karşımıza çıkan en mühim nokta kadının kendi ayakları üzerinde durabilecek bir mesleğe ihtiyacı olduğudur. Dolayısıyla bu durum bizi daha önce de ifade ettiğimiz gibi insan olmanın gereklerinden doğan haklarını öğrenmek adına feminist bir kadın eğitimi meselesine ve medeni hukuk kavramına götürmektedir. Çünkü “Osmanlı'nın ataerkil aile hayatında erkek mutlak hâkim, kadın esir durumundadır. Erkek dört kadın alabilmekte, “boş ol” demekle karısını hemen bırakabilmektedir. Varlıklı olanlar, bu nikâhli eşlerden başka, odalık ve cariyeye adı altında evlerinde diledikleri kadar kadın barındırmakta, bunlarla aile içinde, nikâhli kadınların gözleri önünde safa sürebilmektedirler. Bu üst üste evlenmeler, ortaklar arasında büyük dedikodular, geçimsizlikler yaratmakta, bu yüzden türlü aile faciaları birbirini izlemektedir. Bu odalık ve cariyeye geleneği, daha sonraları aile dışında metres hayatına yol açmıştır.” (Levend, 1964: 33)

Evlilik kurumundaki bir diğer açık da gençlerin hayatlarını yaşanılmaz kılan görücü usulü evlilik ve flört meselesidir. Bu durum Kadınlar Dünyası'ndaki bir yazıda dile getirilmektedir. “Görmemiş biri gelse, kızla erkeğin ilk defa gerdek gecesinde birbirlerini gördüğünü söyleseniz, size güler. Yarab! Nedir bu düşüncesizlik, nedir bu hissizlik?.. Hala mı akıllar başa gelmedi? Hala mı isyan yok?!.. Çaresiz kızlar... Mağazadaki mal gibidirler. Hayvandan daha aşağı bir seviyeye indiriliyorlar. Hem yaşayacağı adamı bilmez, hem de seçme hakkı yoktur... Yaşayacağı adamı bilmeden onunla evlenmek, işte aileleri bozan, bedbaht eden birinci sebep budur. Görülmeden, konuşulmadan hayatta asıl rolü oynayan hisler, ruhlar mizaçlar belli olmaz. Hem az konuşmak, buluşmak da yeterli olmaz. Nişanlı kaldıkları müddetçe birbirlerini daima görmelidirler. Bizde görülmediği için o iki genç hissiyatta, ruhta, emelde bir olmuyor. Daha ilk günde siyah günler baş gösteriyor. Ne olur bırakılsa idi de bu iki fert birbirinin hayatını zehirleyeceklerini anlasalar evlenmeselerdi. Fakat artık iş işten geçmiştir. Bir kız o boyunduruğa girdi mi, artık kurtulmak yoktur. Aynı bir ölüme benzer; mezara giden dünyayı göremez, bu suretle evlenenler de saadeti göremez. Artık bu çirkin âdeti, görücülüğü katiyen bırakmalıyız. Kalbinizde ıstırap hissetmiyor musunuz? Daha ne kadar devam edecek? Hayır, etmesin, ettirmeyelim. (Çakır, 2001: 274)

Görüldüğü üzere, toplumsal yapılanmada iktidar ilişkileri çok karmaşıktır. Bu kaotik proseste çözüm arayan aydınlar türlü zorluklarla karşılaşmış ve bu zorluklar onları mücadeleden alıkoyarak yerine daha da güçlendirmiştir. Dolayısıyla tüm bu çabalar özellikle Cumhuriyet döneminde meyvesini verecektir. “Meşrutiyet dönemindeki kadınlarla ilgili gelişmelerin en önemli yanı, bunların, Cumhuriyet döneminde alınacak birçok kararın hazırlığı niteliğinde olmasıdır. “Meşrutiyet Cumhuriyetin laboratuvarıdır.” sözü, kadın hakları için de geçerlidir. Bu yıllarda tartışılan, evlenme ve boşanmada taraflara eşit haklar tanınması, peçe ve çarşafın

kaldırılması, tesettürde çağdaşlaşma, üniversite dâhil bütün öğretim kurumlarında karma eğitim sağlanması, ekonomik hayatın her alanında çalışabilme, otobüs, tramvay, park tiyatro gibi yerlerde erkeklerle bulunabilme konuları büyük ölçüde Cumhuriyet döneminde gerçekleşecektir.” (Kurnaz, 1996: 238)

II. C. Cumhuriyet Dönemi

Bu dönemde, insanlığın yarısını teşkil eden kadın, her geçen gün haklarını kazanmaktadır. Kadın, eşit olduğunu göstermiş ve erkek zaman geçtikçe onun kafesler ardında bırakılacak bir varlık olmadığını anlamaya başlamıştır. O, her şeyden önce değerli bir insandır. Ve insan olmanın kendisine bahsettiği tüm hak ve özgürlüklerden yararlanma yetkisine sahiptir. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar gelen süreçte amaçlanan, insanlığın her iki yarısının aynı derecede eşit olması, aile yaşamının bu doğrultuda değişmesi ve eski ilişkilerin daha düzeyli bir biçim almaya başlamasıdır. Batı dünyası, uzun yıllardan beri bunu hedeflemiştir. Oysa Osmanlı’da, kadınlar ve erkekler birbirlerinden çok ayrı dünyalar oluşturmuşlardır. Bu nedenle birinin diğerinden haberi yoktur. Kadınlar, tabiatlarına uygun olmayan bir yaşamda âdeta esir hayatı sürmüşlerdir. Doğu’nun dışarıya karşı oldukça kapalı kadın dünyasının toplumsal koşullarla örtüşmediği anlaşılmıştır. Osmanlı’da kadınlar, koşullar dolayısıyla büyük bir bunalım geçirmişlerdir. Burada kadın, kafes arkasındadır, çünkü çalışma dünyası ve toplum içinde ona gerek olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle kadının cinsel istekleri gidermekten ve küçük işlerde kullanılmaktan başka bir rolü yoktur. Ancak zamanla değişimler yaşanmış, modernleşme ile birlikte gerek bilimde gerek düşüncede olsun kadının önemi ortaya çıkmıştır. (İleri, 2008: 139-140)

“Modernleşme, sanayi inkılabı ve aydınlanma hareketiyle birlikte geniş bir toplumsal değişmeyi anlatmaktadır. (...) Modernleşmenin toplumsal bağlamı, modern aileyi hem icat eder hem de doğurur. Aile, küçülür, geniş aileler parçalanır, kadın-erkek ilişkilerindeki mahremiyet özgürleşir, (...) karı ve koca bir eş haline gelerek özneleşir.(...) Ailenin modernlik bağlamına yerleşerek yapısal ve değersel boyutlarıyla yaşadığı değişimler oldukça geniş bir alan oluşturmaktadır. Bunların içinde kadın olgusu da önem taşımaktadır. Modernliğin eşitlik ilkesi, cinsel kimliklerin toplumsal rollerdeki paylaşımına da yansımaktadır. Kadın, modernleşen toplumlarda erkek ile çalışma, eğitim, toplumsal ve siyasal katılım konularında eşitlenmiştir. Demokratik toplumların hukuk metinleri, bu eşitliğin öncülüğünü yapan üst değerlerdir.”(Canatan ve diğerleri, 2011: 124-126)

İsviçre Medenî Kanunu döneminin kanunları arasında en iyisi olarak kabul edildiğinden buradan iktibas yoluyla 1926 yılında Türk Medenî Kanunu kabul edilmiştir. Kabul edilen Medeni Kanunun getirdiği aile algısı kadın erkek eşitliği üzerine kurulmuş ve aile, hukukî platformda devlete ilişkin sosyal bir müessese olarak belirlenmiştir. Türk Medeni Kanunu’nun getirmiş olduğu yeni kurallar karşısında alışkanlık haline gelen İslam aile hukuku hükümlerinin varlığı toplumun bazı kesimleri içinde uygulanmaya devam etmiştir. Nitekim nikâh din adamlarınca kıyılmış, çok eşlilik belli çevrelerde varlığını sürdürmüştür. (Könezoğlu, 2006: 24-25)

Cumhuriyet’ten önce asıl güçlü olan erkektir, ekonomik baskı ve töreler kadını sindirmiştir. Ülke, sınıfsal çelişkilerle, erkek ideolojisi ve yozlaştırılmış dinin ezici gücü altında kuşatılmıştır. Aynı zamanda Doğu-Batı kültür ikilemi yaşanmaktadır. Bu ikilem Cumhuriyet Türkiye’sinde de devam eder. “Devlet Doğululuğu çok gerçekçi nedenlerle bir yana koyup, fakat sadece üst yapısal kurumlarıyla Batılılaşmaya yöneldiği zaman, toplum hayatında, bir anlamda doğal olan kuşaklararası çatışmanın çok üstünde bir kültür çatışmasının yaşanması da kaçınılmazdır.” (Ağaoğlu, 1986: 8)

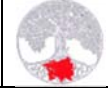
Bu bağlamda Türkiye'deki modernleşmenin en önemli boyutlarından birine temas etmek yerinde olacaktır. Toplum ve ailede kadının konumu, işlevi, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yaşama aktif bir şekilde katılması modernleşmenin önemli göstergelerindedir. Türkiye'de modernleşme deyince gündeme getirilen Doğu-Batı karşıtlığında olsun, genel sosyal ve kültürel hayattaki modernleşmede olsun ölçüt olarak hep kadın ele alınmakta, çoğu problem kadın-erkek ilişkileri düzleminde düğümlenmektedir. Toplumsal nitelikli araştırmalar da bu çerçevede yapılmaktadır. Çünkü "Batıcı seçkinler Batı evrenselciliğine ulaşmanın tek yolunun, kadının İslami gelenekten koparak özgürleşmesi olduğunu savunurken muhafazakâr akımlar, kadına ilişkin geleneklerin bozulması, liberalleşmesi girişimlerine kuşkuyla, yer yer tepki göstererek bakmışlardır." (Yaka, 2011: 320) Sonuç olarak kadın konusunda yaşanan tüm bu kargaşanın temel nedeni gelenek ve modernizm çatışmasıdır.

Modernleşme erkeğin daima güçlü ve haklı olduğu, kadınınsa ezilip önemsenmediği Orta Çağ'dan kalma paradigmayı yıkmak adına planlı olarak başlatılan bir bilinçlenme hareketidir. Modernleşme ihtiyacı her şeyden önce insanı ve onun mutluluğunu amaç edinen, temel gereksinimlere eşitlikçi bir biçimde cevap verecek en uygun sistemin arayışıyla başlar. İnsanın daha özgür olduğu ve kendini gerçekleştirebilmesi adına sunulan imkânların çoğaldığı bir dünya yaratmayı hedefler. Modernleşmenin temelinde bilim yani insan ve onun aklına duyulan güven vardır. Aydınlanmayla başlayan süreçte sorgulanmadan kabul edilen ve hayatı zorlaştıran tüm dogmalar, yozlaşmış itikatlar, şuarsuzca uygulanan gelenekler, anlamsız ve adaletsiz olan ne varsa hepsine savaş açılmıştır. Osmanlı Devleti insanlığın bu mücadelesinde kendi dışındaki gelişmeleri takip etme ihtiyacı duymamasından dolayı geri kalmış ve ıslah hareketinin tohumları ancak on dokuzuncu yüzyılda atabilmiştir. Bu bakımdan genç nesle verilen eğitimle yeni kıymetlerin aşılması hedeflenir. Elbette toplum tarafından yanlış da olsa benimsenmiş, zamanla kökleşmiş geleneklerin bir anda ortadan kalkmasını beklemek mümkün değildir. Bu nedenle şartların hem kuşaklar arası hem de kültürel bir çatışma doğurması da kaçınılmaz olur. Çünkü eski zihniyet büyük ölçüde varlığını devam ettirmektedir.

SONUÇ

Her dönem güncelliğini koruyan ve irdelendikçe farklı yönleriyle karşımıza çıkan kadın konusundaki en temel sorunun iktidar ve otorite meselesi olduğu görülmektedir. Devlet, toplum, aile, gelenek, görenek, din gibi soyut ve somut otorite göstergeleri bireylere sorgusuz itaat kavramını baskıcı uygulamalarla dayatmış ve böylece kendi otoritelerini sağlamlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda toplumsal hayatı şekillendirmek isteyen iktidar odakları her zaman erkeği merkeze alan temel söylemler geliştirmişlerdir. Dolayısıyla geleneksel kadın-erkek ilişkileri konusu tek bir cinse yani kadına uygulanan tahakküm üzerinden inşa edilmiş bir mahiyet taşır. Mutlak hâkimiyete sahip olmak ötekini kontrol etmek, kısıtlamak, temel gereksinimlerden yoksun bırakmak ve tüm dogmalardan arınıp bağımsızca düşünmesini engellemekle mümkündür. Ayıp, günah, namus, iffet gibi kavramların zorlayıcı tesiriyle sürekli olarak aşağılanan, kınanan ve cezalandırılan, böylece de değersizleştirilen kadın toplumsal düzlemde ikinci sınıf bir vatandaş olarak yaşamını devam ettirir. Söz konusu erkek olduğunda sayılan tüm mefhumlar küçük düşürücü bir yaptırım olmaktan çıkar yahut hafifletilmiş ve olabildiğince törpülenmiş haliyle âdeta hoşgörü boyutuna taşınır.

Osmanlı toplumunda kadın yabancı bir erkekle konuşamaz, bedenini daima başkalarının gözünden saklaması gerekir. Bu nedenle evlilikler görücü usulü ile gerçekleşir. Kadının doğuştan getirmiş olduğu duygusal ve bedensel ihtiyaçlarını evlilik dışı yollardan karşılamasına izin verilmez, ancak erkek için böyle bir sınırlama yoktur. Kadın, eve kapatılması, denetlenmesi gereken, kendi başına hareket etmesine onay verilmeyen yalnız anne olmak vasfıyla onurlandırılmış bir varlıktır. Halbuki erkek ekonomik bakımdan güçlü olduğu için evin reisi konumundadır. Durum böyle olunca kadına verilmeyen pek çok hak erkeğin tekeline geçer.

Kadın metrestir, odalıktır, cariyedir bu şekilde erkeğin şehvi arzularına hizmet eder. Ailede babasına, evlendiğindeyse kocasına her bakımdan bağımlı kılınmış, daima boyun eğmesi istenmiştir. Eğitime önem verilmemiş ve dolayısıyla çalışıp para kazanması için gerekli imkânlar sağlanmamıştır. Kadın, ekonomik özgürlüğünü elde edemediğinden erkeğe muhtaç bırakılmıştır.

Geleneksel toplumda aile ilişkileri içerisinde ebeveynler ve onların yokluğunda diğer aile büyüklerinin hâkimiyeti vardır. Anti-demokratik bir yapılanmanın mevcut olduğu bu kurumda genç kızlar, büyüklerin isteklerini yerine getirmek mecburiyetindedirler. Onların seçtikleri kişiyle evlenirler, ebeveynlerini model alırlar ve kurdukları yeni ailede rollerini de bu doğrultuda belirlerler.

Kadın-erkek ilişkileri yeniden yapılandırılmadan önce yani modern öncesi dönemde ataerkil yapıyla sürüp giderken eşitlik, özgürlük gibi kavramların tartışılabilmesiyle birlikte otoritesi büyük ölçüde azaltılmış bir erkek egemenliğine doğru ivme kazanmaya başlar. İnsan toplulukları geleneksellikten uzaklaşma mücadelesi içine girdikleri andan itibaren ilişkiler konusunda bir ilerleme kaydedilir. Durum tüm diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu için de böyledir. İmparatorluğun çöküşüyle birlikte geleneksel yapıya duyulan güven azalmış ve yerine nispeten daha eşitlikçi olan yeni bir model getirilmeye çalışılmıştır. Bunda Batılı düşünce akımlarının tesiri yadsınamaz.

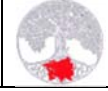
Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen atılımlar sayesinde pozitif yönde şekillenen sosyal ilişkilere hukuksal platformda yapılan düzenlemelerle yasal bir dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen ananevi yapı tamamen ortadan kalkmaz. Eski anlayışı devam ettirmeye çabalayan bir kesim günümüz Türkiye'sinde bile varlığını sürdürmektedir. Örneğin görücü usulü evlilikler henüz ortadan kalkmamıştır. Yasal olmamasına rağmen imam nikâhı adı verilen bir uygulamayla evlenme ya da birden fazla eş alma söz konusudur. Namus taassubu yüzünden şiddet gören hatta öldürülen kadınlara dair haberlere medyada rastlanmaktadır. Ne yazık ki "sağlıksız beyinlerin" neden olduğu kadına yönelik psikolojik, fiziksel, cinsel taciz ve tecavüz vakaları da görülmeye devam edilmektedir. Kadın konusundaki bütün bu çarpıklıkların evrensel ve kadim bir sorun alanı olarak günümüzde de devam ettiği bilinen bir gerçektir. Bu itibarla çalışmamızın konuyla alakalı olarak bundan sonra yapılacak çeşitli sosyolojik araştırmalara kaynak ve malzeme sağlayacağı ümidindeyiz.

REFERENCES

- Afacan Y., Ulusoy B. (2011). "Kadın, Mimari ve Cumhuriyet," İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Special Edition C. 2, s. 1100-1009.
- Aġaoġlu A. (1986). "Kadın Cinsi-Erkek Cinsi- Yazar Cinsi ve Türkiye'de Yazarın Durumu", Hürriyet Gösteri, No: 68, s. 5-9.
- Belkıs M. (1329). "Kadınlarda Esaretin Müvellidi", Kadınlar Dünyası Dergisi, No: 96, s. 1.
- Bulut F. (1999). İttihat ve Terakki'de Milliyetçilik Din ve Kadın Tartışmaları, C. 1, İstanbul: Su Yayınları.
- Canatan K., Yıldırım E. (2011). Aile Sosyolojisi, 2.bs., İstanbul: Açılımkitap.
- Cemil N. (1330). "Roma'da Kadınlar Kongresi", Kadınlar Dünyası Dergisi, No: 143, s. 45.

- Çakır S. (2001). Osmanlı Kadın Hareketi, 3. bs, İstanbul: Metis Yayınları.
- Denman F.K. (2009). İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın, İstanbul: Libra Yayınları.
- Emeksiz A. (2016). Dede Korkut'un Paltosu, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkoç N. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cariyelik ve Kadın, İstanbul: Postiga Yayınları.
- Gökalp Z. (2007). Türk Ailesi, Haz. Yusuf. Çotuksöken, Kitaplar 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İleri C. N. (2008). Uygarlıklar Çatışmasında Türkiye, Yay. Haz: Mahir Aydın, İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Kalkan A. (2007). "Avrupa Birliği Türkiye'de Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Sosyolojik Kökenleri ve Politik Etkileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı.
- Karatani K. (2010). Metafor Olarak Mimari, İstanbul: Metis Yayınları.
- Könezoğlu B. (2006). "Aile ve Ailenin Korunması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı.
- Kurnaz Ş. (1996). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul: M.E.B.
- Kurnaz Ş. (1997). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, İstanbul: MEB Yayınları.
- Levend A.S. (1964). Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ankara: TDK Yayınları.
- Levi-Strauss C. (2013). Mit ve Anlam, Çev. Gökhan Yavuz, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Moran B. (1991). "Feminist Eleştiri Kuramı", Hürriyet Gösteri, No: 123, s. 8.
- Ortaylı İ. (2009). Osmanlı Toplumunda Aile, 9.bs., İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ögel B. (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 7, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir G. (2009). "Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci", Sosyal Bilimler Metinleri, No: 3, s. 1-19.

- Özdener K.S. (1988). “İslam Öncesi Türklerde Kadının İctimai Yeri”, Sosyoloji Konferansları, No: 22, s. 225-235.
- Özkırmımlı A. (1981). “Cinsellik ve Açık Saçıklık Üzerine” Gösteri Sanat-Edebiyat, No: 10, s. 49-50.
- Öztürk H. (1978). Modern Eğitim Sosyolojisi, İstanbul: Büyük Dağıtım Yayınevi.
- Öztürk M. (2012). Kıssaların Dili, 3.bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sağ V. (2001). “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 2, No: 1, s. 9-23.
- Simmel G. (2009). Bireysellik ve Kültür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Şehzadebaşı Ş.E. (1329). “Mağduriyet-i Nisvan”, Kadınlar Dünyası Dergisi, No. 78, s. 3-4.
- Şengil F.B. (2010). “II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımlarının Kadın Algısı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşkiran T. (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Yaka A. (2011). Sosyal Değişme, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Yaman S.Ç. (2007). “Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyete Geçiş Dönemi Türk Romanlarında İstanbul Ailesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz O. (2005). Aşkın Evrimi, 3.bs., İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Zerrin F. (1329). “Derdlerimiz”, Kadınlar Dünyası Dergisi, No: 48, s. 2-3.